

Farmakologija digitalne episteme

Bernar Stigler

Filozof, direktor Instituta za istraživanje i inovaciju (IRI) pri Centru Žorž-Pompidu, Bernar Stigler [Bernard Stiegler] takođe je predsednik udruženja Ars Industrialis, profesor na Londonskom univerzitetu (Goldsmiths College), profesor saradnik na Tehnološkom univerzitetu u Kompjenju. Bio je gostujući profesor na univerzitetima Nortwestern (Čikago) i Kembridž (Velika Britanija), kao i na Federalnoj politehničkoj školi u Cirihi (Švajcarska) gde i dalje drži seminar. Trenutno je gostujući profesor na univerzitetu Lineburg (Nemačka). Takođe drži predavanja putem interneta kao i internet seminar na sajtu *pharmakon.fr* koji je pokrenuo 2010. zajedno sa Ars Industrialis. Autor je brojnih knjiga (bibliografija na kraju knjige).

Danas je naširoko prihvaćena činjenica da digitalna tehnologija predstavlja značajan epistemički i arhivološki preobražaj – u smislu koji Fuko daje reči *episteme* a Derida reči *arhivologija*. Taj preobražaj se opsegom može uporediti s revolucijom štampe, što je ministarstvo nacionalnog obrazovanja iznelo krajem 2012. u predstavljanju svoje politike digitalnih tehnologija u školi; preobražaj se može porediti i s pojavljivanjem alfabetskog pisma, što su tvrdili već Sajmon Nora [Simon Nora] i Alen Mink [Alain Minc] 1978. u studiji *L'Informatisation de la société*.

U tom slučaju, moguća su dva tipa razmišljanja:

- Ili da iznesemo pretpostavku da duhovni život na taj način upoznaje novu sredinu kojoj mora da se *prilagodi*, ali koja ga ontološki ne dotiče – i stoga mu funkcionalno ostaje strana.
- Ili pak polazeći od načela da je duhovni život *suštinski* sačinjen od sopstvene eksteriorizacije, odnosno od uslova svog izražavanja, a to su i uslovi njegovih impresija – da pretpostavimo da digitalni razvoj tehničke eksteriornosti i proces interiorizacije koji on povratno izaziva predstavljaju novo doba duha, novi život duha, novi duh, omogućen ovim novim, digitalnim oblikom pisma, koje insistira da se duh sâm ponovo u celosti promisli.

Mi iz Instituta IRI branimo ovu drugu poziciju, i to iz »farmakološkog« ugra, te zastupamo sledeće:

1. da tehnička eksteriorizacija, koja prema Leroa-Guranu [Leroi-Gourhan], počinje stopalom, odnosno bipedijom koja oslobađa ruku lokomotivne funkcije i namenjuje je proizvodnji, a koja se danas naziva i *dogradnja* (*enhancement*; po uzoru na knjigu Alena Bjukenana [Alan Buchanan] *Better than Human*) uvek može da izazove atrofiju duhovnog života,
2. da se uloga akademskih struktura i javnih moći sastoji u tome da neгуje terapeutska sredstva pomoću kojih otrovni *farmakon* može postati i lekovit.

Zbog svega toga, kao i zbog činjenice da bismo mogli i morali da se pozabavimo savremenim *farmakonom*, digitalnim, kako bi *digitalno* postalo *lekovito*, kako bi postalo podloga novih znanja a ne uništitelj forme znanja, danas je potrebno da se ispita kakvu ulogu u genezi svih oblika znanja (umeće, ponašanje, teorijska znanja) igra ono što Leroa-Guran opisuje kao proces eksteriorizacije karakterističan za »tehnički život« (u značenju koje mu daje Kangilem [Canguilhem]).

Naš stav je da taj proces uvek dovodi do trovanja i da u nedostatku terapeutskih mera – naime, zakona, obrazova-

nja, disciplina, tehnika sopstva, itd. – nužno više čini zla nego što donosi dobro.

Alen Bjukenan ignoriše te stalne pretnje trovanjem, uprkos naslovu svoje knjige. Međutim, potencijalna pozitivnost *farmakona* takva je da se može i mora negovati terapijskim sredstvima koja se oslanjaju na političke opcije nesvodive na isključivo ekonomske interese. Od njihovog je promišljanja *odustao* Nikolas Kar [Nicholas Carr] u svojoj analizi Interneta i Gugla, iako i sam upućuje na koncept *farmakona* preko Platona – u šta više ne veruje.

Ja bih pak ovde želeo da dokažem da ta *nevernost* potiče iz *epistemološke greške* koja se tiče odnosa mozga i tehnike, odnosno onoga što čoveka iz organske realnosti prenosi u realnost koju ja nazivam organološkom i koja iz korena menja odnose među organima.

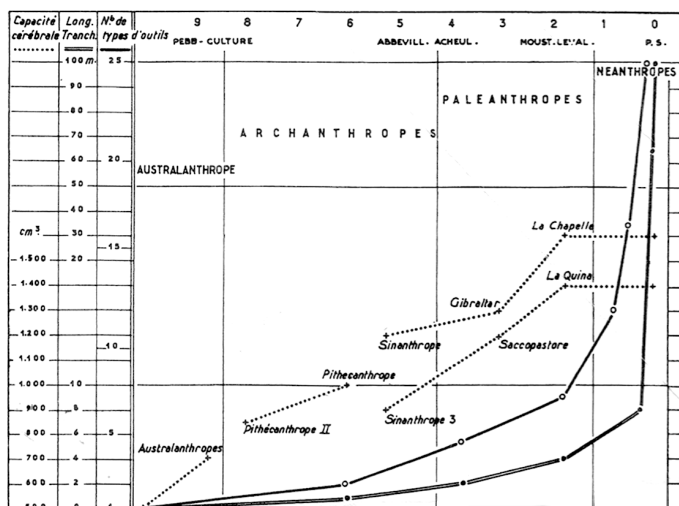
* * *

Farmakološko gledište koje zastupamo nije novo: u nekim vidovima je slično stanovištu koje je zastupao Platon u *Fedru*. Na njega podsećaju i Erik A. Hevlok [Eric A. Havelock] u svom *Preface to Plato* (1963), kao i Volter Dž. Ong [Walter J. Ong] u *Orality and Literacy* (1982), pa čak i Merijen Vulf [Maryanne Wolf], 2008, u knjizi *Proust and the Squid* ili Nikolas Kar 2011. u knjizi *Plitko: Kako internet menja način na koji mislimo, čitamo i pamtimo*.

Takva, potpuno prihvaćena farmakologija, koja postavlja *istovremeno* toksičnost i lekovitost farmakona kao nesvodive principe, podrazumeva, ako želimo da se osposobimo za terapijsku savremenog *farmakona*, ono što mi nazivamo organologijom znanja – koja sama podrazumeva *opštu* organologiju.

Pre tridesetak godina pokušao sam da skiciram osnovne principe opšte organologije koncepta koji Kangilem naziva tehničkim životom, počev od malopre pomenutog procesa eksteriorizacije, onako kako ga opisuje i zamišlja Leroa-Guran a najviše sam se oslanjao na njegovu analizu kortikalizacije mozga između australopiteka i neandertalca.

Leroa-Guran ističe otvaranje kortikalne lepeze i razvoj kamenog oruđa i pokazuje da se u toku dva miliona godina tehnička evolucija odvaja od *presije biološke selekcije* i uključuje se u svojevrsnu *presiju tehnološke selekcije*.

Dođuše, Leroa-Guran ne ide tako daleko da tvrdi da bi trebalo napustiti darvinovsko gledište. Godina je 1965, period trijumfa molekularne biologije, i protivstav je teško zastupati. Međutim, njega je Kangilem uzimao u obzir kada je 1943. pisao da čovek za sebe otkriva da je jedina vrsta sposobna za varijaciju. »Da li je apsurdno pretpostaviti da čovekovi prirodni organi mogu, vremenom, da počnu da odaju uticaj veštačkih organa kojima je čovek umnožio (i nastavlja da umnožava) snagu ovih prvih organa?«

Načelo opšte organologije jeste da tehnički život konstituiše oblik života koji je nov po tome što je *nesvodiv* na oblike života nastale borbom za život i prirodnom selekcijom. On uvodi veštačka merila selekcije, koja su istovremeno tehnička i društvena, što znači da je život sposoban da samog sebe izmeni, kao i da direktno utiče na svoju okolinu. Interiorizacijom takvih veštačkih merila selekcije, koje društva očigledno teže da učine prirodnim, formira se ono

što Frojd naziva psihičkim aparatom – to je moderni naziv za Aristotelovu *noetsku dušu*.

Skoro objavljena knjiga Elen Mijale [Hélène Mialet], *Hawking incorporated*, posvećena Stivenu Hokingu, pokazuje do koje je mere ta artificiozacija života uslov njegove noetizacije – budući da je Hoking svojevrsni dirigent instrumentalnog, odnosno, organološkog sastava neuporedivog opsega. Skrećemo pažnju na podnaslov knjige Elen Mijale: *Stephen Hawking and the Anthropology of the Knowing Subject*. Ovde nije reč o *saznavanju* nego o *znanju* (*knowledge*): reč je o elaboraciji antropologije znalačkog subjekta koji nije samo »saznajni«, o elaboraciji antropologije *Knowing Subject*-a.

* * *

Smatram da taj prelazak s pitanja saznavanja na pitanje znanja Nikolas Kar ne uočava najbolje u knjizi *Plitko*. On upućuje na Platona, Erika Hevloka, Voltera Onga i Merijen Vulf da istakne da se u Atini, već u 5. veku, veština pisanja, tada artificiozni organ saznanja bez premca, to jest, organološka podloga tadašnjeg znanja, koja čini noetsku sredinu polisa (preko geometrije, prava, tragedije, istorije, itd.) ta hipomnezička (mnemotehnička) podloga pisanja već slovi za nešto što istovremeno *uništava* pamćenje – koje Platon zamišlja kao *anamnesis*.

Kar naglašava tu stavku, a potom preuzima Hevlokovu i Ongovu gledište da dokaže da je duboku pažnju (takođe u smislu koji joj daje Ketrin Hejls [Katheryne Hayles]), koju želi da brani od digitalnog *farmakona*, za koji smatra da tu dubinu neminovno uništava, upravo omogućilo pismo – zato je i Platon dao prednost pismu u odnosu na usmeno predanje, što ističe Ong. Platon se, pri tom, ne suprotstavlja usmenom predanju. On raskida s tragičkom kulturom koja je kultura *farmakona*, kao što sam pokušao da pokažem upućujući na Vernana [Vernant]¹.

»Usmeno stanje duha bilo je Platonov najveći neprijatelj. [...] Platonova kritika poezije implicitno je podrazumevala [...]

zalaganje za novu tehnologiju pisma. [...] Filozofski analitička Platonova misao«, kaže Ong, »bila je omogućena samo uticajima koje je pismo počelo da vrši na mentalne procese.«²

Duboko čitanje i duboka pažnja su *istorijske noetske pobjede koje su uslovljene mnemotehničkim pobjedama*, što svakako znači da je pismeni mozak – čitajući mozak [*reading brain*]: noetski mozak zasnovan na apodiktičkoj racionalnosti geometrije³, koji zasniva pismeni um [*literate mind*] – nastao zahvaljujući tehničkoj interiorizaciji pisma, koje vrši dubinsko preoblikovanje kortikalne organizacije, što pokazuje Merijen Vulf upućujući na Stanislasa Deena [Stanislas Dehaene] i Lava Vigotskog.

Međutim, ono što omogućuje alfabetsko pismo, koje je tehnička eksteriorizacija memorije, jeste ono što, sudeći prema Karu, sprečava druga tehnička eksteriorizacija, digitalna tehnologija. Tako Kar principijelno postavlja da elektronska memorija može samo da uništi organsku: »Rukovođeni izuzetno brojnim biološkim, hemijskim i genetskim signalima, svi aspekti ljudske memorije – njeno obrazovanje, održavanje, spajanje i sećanje – poseduju praktično beskrajnu gradaciju. Nasuprot tome, informatička memorija se predstavlja u obliku običnih binarnih bajtova – jedinica i nula – koje obrađuju fiksna kola, a ona mogu biti samo otvorena ili zatvorena, međutim, nikad se ne mogu naći između ta dva položaja.«⁴

Takvo gledište je potpuno protivrečno onom koje je Kar branio zastupajući ulogu pisma u obrazovanju racionalne noeze – kao da pismo na papiru, papirusu, pergamentu ili mermeru nije samo po sebi potpuno tuđe živoj memoriji koja se nalazi u mozgu (što je već Tam zamerao Teutu).

Čini se da ovde Kar zanemaruje činjenicu da psihički aparat, koji se sigurno ukorenjuje u mozgu, ali se na njega ne svodi, prolazi kroz *simbolički aparat* koji nije situiran *samo* u mozgu, već *u društvu*, odnosno u drugim mozgovima s kojima je ovaj mozak u relaciji, pri čemu te *relacije među mozgovima* obrazuju udruženu⁵ i dijalošku sredinu u okviru koje se oblikuju psihički aparati, odnosno njihovi potencijali psihičke individuacije – i »*među tim mozgovima*«, to ovde

znači: *u/na veštačkim podlogama memorije* koje su uslov svakog oblika tehničkog života.

Psihička individuacija je *takođe i pre svega kolektivna* individuacija, kao što uči Simondon, i to pre svega zato što je psihička individuacija uvek *učesće* u procesu transindividuacije. Tvrđnjom da je memorija koju naziva »biološkom« organizovana potpuno drugačije od tehničke memorije, isključujući da ova potpuno drugačija organizacija, koja je neorganska i organološka, na neki način doprinosi organskoj memoriji tako što je rekodira, odnosno dezorganizuje i reorganizuje,

1. Kar pobija ono što je govorio o ulozi pisane memorije u obrazovanju duboke pažnje;

2. Pretpostavlja da hipomnezična, odnosno tehnička memorija, i anamnezična memorija, biološka, izvorno nemaju *ništa zajedničko*.

Naprotiv, potrebno je razlikovati *organsku* i *organološku* živu memoriju – kakvu opisuju, na primer, Hevlok, Ong i Vulf. Ta organološka memorija je interiorizacija traseologije sačinjene od hipomnezičnih podloga memorije.

U tehničkom životu, organsko uopšte, a naročito moždano organsko, rekodira se od strane organološkog putem trostrukog procesa psihičke, tehničke i kolektivne individuacije.

* * *

Na osnovu ovih opštih razmatranja, naše postavke su sledeće:

– Prvo, znanje je kolo transindividuacije, i to kolo transindividuacije omogućava znanje a ne samo informaciju kada pojedinci kojima je namenjeno interiorizuju to kolo i teže da preoblikuju svoje cerebralno organsko u skladu s tom društvenom organologijom – interiorizujući ta kola transindividuacije kao sinaptička kola koja čine procese psihičke, a ne samo društvene individuacije.

Ovo je cerebralni prevod Simondonove tvrdnje da je svaka psihička individuacija društvena individuacija. Ovo je takođe prevod onoga što iznosi Vigotski⁶.

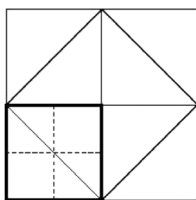
– Drugo, to rekodiranje može biti delimično i štetno: može da dovede do dezindividuacije psihičkog pojedinca,

stvarajući automatizme koji dovode do kratkog spoja u jednom delu psihičkog aparata – a to je jedna od glavnih uloga neuromarketinga i neuroekonomije, ali neću imati vremena da ovde razvijem tu stavku. Ta dezindividuacija je ekonomski i politički ulog.

– Treće, pitanje odnosa između psihičke i kolektivne individuacije, kakvo *medijatizuje* [médiér]⁷ tehnička individuacija, u smislu u kom je ona analitička, što Ong pokazuje povodom pisanja, odražava se u pitanju kategorizacije.

Filozofija je promišljala kategorizaciju još u *Državi*, polazeći od apriornog domena onoga što Platon u ovom dijalogu predstavlja kao *chorismos*, čija je dijalektika nauka. Ta kategorizacija je kasnije omogućila Aristotelovu tabelu kategorija, koja je dovela do onoga što nazivamo formalnom logikom, koja čini transcendentalnu logiku u Kantovom i Huserlovom smislu.

Dve hiljade godina kasnije, ta transcendentalna logika odražava odgovor koji je Sokrat uputio aporiji u *Menonu* konceptom anamneze, i to tako što je Menonovom robu naložio da izračuna površinu kvadrata. Za to pitanje anamneze će upravo u *Fedru* tvrditi da ne može da se svede na hipomneziju. Anamneza ipak pretpostavlja interiorizaciju jednog kola transindividuacije čije je poreklo u hipomneziji. To Platon ne vidi, ali zato ga otkriva Huserl 1936. u svom *Poreklu geometrije*.

* * *

Danas, pitanje kategorizacije ispituje Tim Berners Li [Tim Berners Lee] u okviru discipline koju naziva *filozofsko inženjerstvo* [*philosophical engineering*].

U tom kontekstu, tvrdim da pitanje kategorizacije mora biti koncipirano na osnovu pitanja anotacije i postavljam kao princip da dizajner koji vrši kategorizaciju (koncipiranje jeste kategorizacija), zapravo, konsoliduje indeksiranja, anotacije u širem smislu, i da to čini tako što proizvodi i projektuje kategorije koje u njegovoj memoriji čine procesi koje je Hjum opisao kao dinamike asocijacija i asocijativnih projekcija, ukršteni s asocijacijama koje je konsolidovala istorija, preko hipomnezičnih retencija, posredstvom onog što ja, pozivajući se na Huserlove koncepte primarne i sekundarne retencije, nazivam »tercijarne retencije« (odnosno veštačke retencije koje ostvaruju mnemotehničke podloge), i kao kolektivnu memoriju. Nju samu čine kola transindividualacije koja obrazuju ono što se u akademskom svetu naziva *disciplinama* a što Simondon naziva transindividualnim, odnosno, značenjem.

Misao je ono što povezuje idiolektne procese kategorizacije, one koje je proizveo psihički pojedinac polazeći od sopstvenog nasleđa retencija s hipomnezičnim tragovima, nasleđa koje sastavlja od transindividualnih kola, od kojih se obrazuju nova kola transindividualacije.

U Institutu za istraživanje i inovaciju pokrenuli smo seminar o ovim temama kako bismo došli do prototipa tehnologija anotacije u službi stroge i kolektivno projektovane kategorizacije. Smatramo da se organološko shvatanje digitalnog može odigrati samo kao teorijsko-praktični, odnosno eksperimentalni pristup, a eksperimentisanje mora u ovom slučaju da prethodi onome što mi nazivamo kontributivnim istraživanjem.

To nas navodi da favorizujemo rad na sredstvima za anotacije, indeksiranje, uređivanje i društveno umrežavanje [*social networking*], preciznije, da uspostavimo *organologiju kontroverzi* koja bi omogućila spajanje pristupa kategorizacije putem društvene mreže [*social web*] s pristupom koji proističe iz semantičke mreže [*semantic web*], koji se oslanja na isključivo računске automate.

Smatramo da je budućnost u spajanju ovih dveju mreža. Ali to podrazumeva koncipiranje i realizaciju instru-

menata za zajednice anotatora, polemičke zajednice koje ponovo uvode kriterijume neautomatske interpretacije u funkcionisanje pretraživača na osnovu jezika i dispozitiva za kontributivno beleženje, odnosno, za deliberativnu transindividualizaciju. Mislimo da ovaj model treba da predstavlja alternativu Guglovom modelu, aktivnom poslednjih deset godina. Akademska zajednica bi trebalo da pokrene te procese anotacije, koji će proizvesti prostore sukoba interpretacije i naučnih rasprava, neophodnih za racionalnu primenu onoga što se danas naziva *open source*, *open science*, društvena inovacija, itd.

Napomene

- 1 Upor. *Pharmacologie du Front national*, Flammarion, 2013; a na pharmakon.fr, kurs 2011-2013.
- 2 Walter Ong, naveden u: Nicholas Carr, *Internet rend-il bête ?*, Robert Laffont, 2011, str. 88.
- 3 Povodom tog odnosa između geometrije i grčkog mišljenja uopšte, upor. *Etats de choc: Bêtise et savoir au XXIe siècle*, Mille et une nuits, 2011.
- 4 *Ibid.*, str. 265.
- 5 Povodom ovog koncepta, upor. rečnik *Ars Industrialis*, dostupan na sajtu <http://arsindustrialis.org/glossary/term/115>.
- 6 Upor. Lev Vygotsky, *Pensée et langage* (1933), réédition La Dispute, 1997 ; B. Schneuwly et J.-P. Bronckart (dir.), *Vygotsky aujourd'hui*, Delachaux et Niestlé, 1992 (Prva knjiga je objavljena na srpskom pod naslovom: Lav Vigotski, *Mišljenje i govor*, Nolit, 1977, preveo Jovan Janičijević – *prim.prev*).
- 7 Autor kroz ceo tekst koristi francuske neologizme pa su u tim slučajevima u zagradi ostavljane reči u originalu – *prim.ur*.